

MANO A MANO. ELS TRINQUETS A LA RIBERA D'EBRE I EL PARADIGMA D'ASCÓ

BIEL PUBILL SOLER
Secció d'Etnologia del CERE
Professor d'educació secundària

RESUM

La història s'ocupa de donar sentit, de recuperar o fins i tot de reinventar —no sempre malintencionadament— allò que el pas del temps ha convertit en un desert ple d'esquelets anònims. Els petits pobles no s'escapen a aquesta realitat i, precisament perquè són petits i s'allunyen dels interessos dels investigadors i historicistes, s'hauria de fer un esforç per recollir i donar nom a cada peça de l'esquelet que tenim disseminat per l'entramat urbà i pel desert del record, a fi d'embarstar i donar sentit interpretatiu a la nostra realitat. El nom dels carrers i places són muts testimonis d'aquesta història, la memòria dels quals el temps enterboleix i a voltes descontextualitza fent perdre el seu sentit: Lleuda, Hospital, Baijunga, Perill, Fossar Vell, Trinquet... en són bons exemples. Aquest article tracta d'aquest darrer carrer que, a Ascó, transcorre més o menys paral·lel al carrer de l'Hospital, tot unint el capdamunt del carrer dels Clots amb el carrer del Riu, i s'intenta donar un seguit de pistes que ajudin no sols a contextualitzar-lo sinó també a reinterpretar la importància d'un joc, el del trinquet, que durant segles fou conegut i considerat com a principal distracció i que, en poc temps, pràcticament ha desaparegut del nostre paisatge lúdic. A banda de rescatar de l'oblit aquests espais de joc, es repassa breument, a partir de fonts documentals i iconogràfiques, l'origen dels jocs de pilota i s'intenta fer una primera distribució dels trinquets o frontons coneguts a la Ribera d'Ebre.

ORIGEN DEL JOC DE PILOTA

Per fer-nos una idea de com es divertien o jugaven els nostres avantpassats hem de recórrer a les fonts clàssiques i a la iconografia, que, amb referències abundants, ens il·lustren sobre aquestes pràctiques lúdiques. Així, els jocs de

pilota, per la seva simplicitat, es coneixen des d'època d'egipcis, grecs i romans, i és a partir del segle XIV que assistim a la seva màxima difusió.

Els grecs practicaven un joc anomenat *feninde* o *efeninde* consistent a colpejar una pilota intentant enganyar el contrari —podríem dir que aquest és el joc més remot que ens recorda l'actual joc de pilota. De l'època romana són nombrosos els escrits amb referències a aquest tipus de jocs, com ara l'*harpastum* (hi ha qui li troba semblances amb el rugbi d'avui), la *pila trigonalis* (passar-se la pilota entre tres sense que caigui a terra), el *foliis* (joc de passar-se una pilota inflada i poc pesada amb els peus).

La referència més antiga que es coneix en castellà sobre el joc de pilota la trobem a les *Etimologías* de San Isidoro de Sevilla, redactades cap a l'any 630. En l'anàlisi que fa d'aquestes Paula Val (2008), llibre XVIII, *De la guerra y de los juegos*, entre altres descriu els jocs de passar-se una pilota, en parelles, colpejant-la sols amb els colzes; i el de l'*arenata*, en el qual els jugadors es posen en cercle i llançant la pilota a l'aire han d'enviar-la al més lluny possible.

Al *Llibre d'Apol·loni*, escrit cap al 1250, l'autor anònim recull un passatge on el rei de Tiro, Apol·loni, juga a una modalitat de pilota consistent a colpejar-la amb un pal o garrot, tot intentant fer-la anar al més lluny possible sense que l'equip contrari la pugui recollir a l'aire —aquesta descripció ens recorda el beisbol. Al mateix segle, a *Las siete partidas* (1265) del rei Alfons X el Savi també es recull aquest joc, i encara més interessant, trobem la primera prohibició explícita cap a determinats jocs de l'època, com la pilota o els daus, dirigida als membres de l'estament eclesiàstic a fi d'evitar la desatenció a les seves tasques.

En aquest període la noblesa i l'Església tenien el poder absolut i controlaven qualsevol parcel·la de l'activitat social. Generalment, els jocs d'habilitat, si no és que anaven acompanyats d'apostes, no eren prohibits, ja que desenvolupaven l'activitat física i exercitaven la precisió i el domini d'armes o habilitats valorades en cas de conflicte militar. A partir d'aquest moment, però, les prohibicions envers els jocs il·lícits aniran en augment. Així a les *Ordinacions* fetes per les Corts, al segle XIII, Bolós (2000: 131) recull:

S'hi prohibeix el joc de daus, el "tindaurell", la juguesca, el "cabraboc" i les "creueres". Era permès, però, de jugar als jocs d'escacs i de taules, al joc de ballesta, al joc de tella, a llançar dards i a les bitlles. Certament, eren acceptats els jocs practicats per la noblesa i destinats a fer un exercici intel·lectual o físic, i eren rebutjats els jocs d'apostes, practicats als carrers i a les tafureries o cases de joc. Tampoc no eren gaire mal vistos alguns jocs que servien per practicar l'habilitat del jugador i que podien ser també jugats per infants, com les bitlles, el joc de tella i, més endavant, el joc de pilota.

En la mateixa línia el ban de 14 de juny de 1391 fet pel Consell General de la Ciutat de València es prohibia el joc:

[...] car per occasio del joch deus escrit se seguien diverses blasfèmies en offensa de nostre senyor Deu e dels sants e diverses injurys de paraule e fet a les gents, anants e stants per los carrers e places de la Ciutat ha novellament establert e

vedat que alcuna persona privada o estranya de qualsevol estament condició o ley sia de edat de X anys a ensus no gos ne presumesca jugar dyns los murs de la dita Ciutat a joch de pilota arruladiça sots pena de XX morabatins dor per cadascuna vegada que contrafara. E se sera algun que la dita pena pagar no puxa sera mes en presó e correrà la Ciutat ab açot sens tota gracia e remey.

Els motius d'aquestes prohibicions, com anirem veient, eren els altercats i disputes que provocaven, així com els vicis als quals conduïen la població. Valgui com a exemple el recollit per Costes i Lavega (1998: 138) i que succeeix a la propera ciutat de Lleida:

El 13 de juny de 1407 ocorregué una brega entre un castellanet sabater i un massip, dos xavals menors de vint anys, mentre jugaven a la paret d'una casa del carrer d'En Amiguet, vora l'església de Magdalena, casa que era del paraire Pere de Capdevila. En la casa d'enfront mirava el joc el ciutadà Jaume Navarra. La pilota anà dins l'alberg de Capdevila, que estava parlant amb un tal Amigó. Els joves l'anaren a buscar i l'esmentat Amigó en lloc de donar-los-la els escometé amb l'espasa desembeinada. Alguns es posaren de part del noi i s'armà una forta brega fins que vingué a posar pau el Veguer.

Un segle més tard, el 1528, les Corts de Madrid tornen a fer una llei en què prohibeixen explícitament "jugar á crédito ó fiado, aunque sea juego de pelota ni otro de los tolerados ó permitidos en estos Reinos, la cual se promulgó por haberlo pedido los procuradores de Corte, por los muchos inconvenientes que alegaron tenía el tolerarlo".¹

Malgrat les prohibicions el joc ja estava ben arrelat a la societat de l'època com bé ho demostra el fet que se'n recullin referències, fins i tot, a la literatura. Al l'anònim cavalleresc *Curial e Güelfa* (1443) llegim: "e lo dia que no s'i junyia, Curial tot lo jorn jugava pilota davant lo palau e era per ella contínuament mirat e vist".

Aquest arrelament es justifica pel fet que era practicat per la mateixa monarquia i la noblesa, i que en qualsevol lloc en les diverses modalitats —a llargues al camp, i a *paume* o curtes en un recinte tancat— podia ser practicat pel poble a les poques estones de lleure que tenia. El fet que als segles XVI i XVII es produeixi l'eclosió de les diverses modalitats del joc de pilota ve auspiciat, també, per un humanisme incipient que provoca canvis ideològics i noves percepcions de l'activitat física. És el cas del metge Cristóbal Méndez (1998: 159), que el 1553, en parlar del joc de pilota, el defensa com un beneficiós exercici corporal i higiènic per al cos:

[...] porque para exercitaros con el, a un rincón de vuestra casa sin que nadie este con vos la podeys hacer: botandola de un pared en otra todo el tiempo que quisiereades. Y su aveys de yr fuera de vuestra casa, con llevar una pelota y aun bien chica en la mano basta. (De cualquier manera) como el juego provoca bastante sed se ha de tomar con moderación, porque las cosas moderadas son las que duran y permanecen.

I és per això que prohibeix o desaconsella jugar a pilota després de les menjades perquè pot provocar la mort. Mort com la que tingué el rei Felip I

d'Habsburgo el Bell (1478-1506) —casat amb Joana I de Castella, filla dels Reis Catòlics—, que va morir sobtadament a Burgos després d'enfebrar per, segons diu la tradició, haver begut aigua molt freda durant un partit de pilota —avui sabem tanmateix que la causa real de la mort fou la pesta.

L'invent de la impremta suposa que a partir del segle XVI no hi hagi fronteres *culturals* si ens referim a la circulació creixent de llibres i fulls d'imatgeria. És així com cada cop trobem més escenes on es representen personatges jugant a pilota, però, curiosament, ho fan en una modalitat més semblant al que coneixem com a tenis que no pas de trinquet o frontó, que, podem dir, té una aparició més tardana, cap al segle XVIII, tot coincidint potser també amb l'existència d'espais urbans amb parets més elevades. En aquest sentit el manual de Michel Manson (2001) esdevé avui un tractat de referència per conèixer aquesta circulació dels jocs i les joguines en el temps, en particular a partir de la recerca, l'observació i l'anàlisi que fa d'obres pictòriques, gravats i tapissos on apareixen aquests esbarjos. Manson analitza l'obra del francès Guillaume Le Bé, que el 1587 publicà l'àlbum *Les Trente-Six Figures contenant tous les jeux qui se peuvent jamais inventer et représenter par les enfants, tant garçons que filles, depuis le berceau jusques en l'âge viril*, que conté una sèrie de gravats que recullen un centenar de jocs, i entre els quals hi ha el de pilota i el de *paume*. Aquest tipus d'il·lustracions, com altres de gravadors com Jacques Stella, no fan més que ajudar a divulgar el joc entre el poble, que a través de les auques tindrà accés econòmic i fàcil a aquests dibuixos.²

La literatura de fil i canya arriba arreu i dona a conèixer esdeveniments de tota mena, com la desventurada i tristament coneguda història del bandoler Serrallonga (s. XVII):

*Joan Sala Viladrau
era el nom que jo tenia;
de motiu, en Serrallonga;
i a Queròs era on vivia.
Tenia tres heretats
que em descansaven la vida
i em servien dos criats,
cor què vols, cor què desitges.
Un dilluns, estant-ne a Vic,
en fou la desgràcia mia,
perquè vàreig barallar-me
amb un donzell de la vila.
Paraules porten raons
i les raons no s'amiden,
i allà al trinquet de pilota
jo li en vaig llevar la vida.*

De fets com aquest i moltes altres anècdotes relacionades amb el joc a la Barcelona dels segles XVII i XVIII se'n recullen al llibre *Jocs, triquets i jugadors*. L'estudi localitza multitud de triquets o antres de joc i aporta dades valuoses

que ens fan repensar la importància que havia de tenir el joc de pilota aleshores. Així, per exemple, llegim que l'any 1695, el botiguer de teles Mateu Mascaró tenia a la seva botiga "trenta y sis dotzenes de pilotas de cuyro y de corda" (p. 35). Aquesta informació, si la complementem amb la que recull Josep Alanyà (2003) documentant l'entrada de pilotes a la vila terraltina de Batea per part de mercaders que en venien, segons consta en els papers d'entrades i eixides de la Taula del General de la Vila en el segle XVII, ens il·lustra de la magnitud i l'abast que tenia l'afició al joc de pilota arreu del Principat. De nou podem recórrer als artistes per confirmar aquesta atracció pel nostre joc. Si repassem l'obra de Francisco de Goya trobarem un seguit de teles que recullen el patrimoni lúdic espanyol del seu temps, d'una època, en definitiva. Entre aquestes no podia faltar el conegut quadre del *Joc de pilota* (1779) que es conserva al Museu del Prado.

No podem acabar aquest repàs històric als orígens de la pilota a Espanya sense recollir una darrera referència, de nou en forma de prohibició al joc, que va expedir el rei Carles III en la Pragmàtica de 6 d'octubre de 1771:

Mando se guarde lo dispuesto por la ley 12 en quanto prohíbe que los artesanos y menestrales de cualesquiera oficios, así maestros como oficiales y aprendices, y los jornaleros de todas clases, jueguen en días y horas de trabajo, entendiéndose por tales desde las seis de la mañana hasta las doce del día, y desde las dos de la tarde hasta las ocho de la noche [...] los juegos ilícitos ante las leyes vigentes.

Habiendo sabido con mucho desagrado que en la Corte y demás pueblos del Reyno se han introducido y continúan varios juegos en que se atraviesan crecidas cantidades, siguiéndose gravísimos perjuicios á la causa pública con la ruina de muchas casas, con la distracción en que viven las personas entregadas á este vicio, y con los desordenes y disturbios que por esta razón pueden seguirse [...]. En los juegos permitidos de naipes que llaman de comercio, y en los de pelota, trucos, billar y otros que no sean de suerte ó azar, ni intervenga envite, mando que el tanto suelto que se jugare no pueda exceder de un real de vellón, y toda la cantidad treinta ducados, [...] aunque sea en muchas partidas, siempre que intervenga en ellas alguno de los mismos jugadores; y prohíbo, conforme á la misma ley, que haya traviesas ó apuestas, aunque sea en estos juegos permitidos; y todos los que excedieren á lo mandado en este capítulo, incurran en las mismas penas que van declaradas respectivamente para los juegos prohibidos...³

El joc de pilota fou, doncs, com hem vist, un dels jocs més populars i practicats en moltes de les terres de l'Europa medieval fins ben entrat el s. XIX. Esport de prínceps i de plebeus, joc i diversió en totes les regions d'Espanya, França, Itàlia, Bèlgica i Holanda, com així n'ha deixat testimoni la documentació i la iconografia històrica.

ELS TRINQUETS A LA RIBERA D'EBRE

Hem repassat normatives, bans i decrets que d'una manera o altra prohibien el joc, i hem reproduït documents que donen notícia d'aquest en poblacions properes a la nostra comarca —Lleida a principis del segle XV i Batea al

xvii. El músic Joan Moreira, en el seu *Del folklore tortosí* (1979: 226), confirma l'interès dels ebrencs per aquest joc:

També la pilota ha sigut lo deport nacional nostre, des de llargs segles, a la que s'hi jugava, ja en camps oberts, a la corda, a llargues, etc., i en llocs tancats —trinquets— en los seus sacadós, aixida, falta i flares corresponents. Aquí a Tortosa, no fa molts anys, n'existien quatre: los del Garrofé, Remolins, Arraval de la Llet i Ferreries, i totes les parets més o menos llüides de carrers, places i placetes, i totes les entrades una mica grans, de les cases de Tortosa: tot era un trinet, avui desaparegut.

Per tot el que hem anat veient podríem aventurar, doncs, que el joc de pilota ja era practicat a la Ribera d'Ebre almenys a partir del segle xv. Tanmateix, això sols és una hipòtesi que cal confirmar amb documentació.

Tivissa és la població riberenca on trobem la referència més antiga de l'existència d'un trinet ja a mitjans del segle xvii. Així ho confirma un article signat per F. Màrius Bru a la revista *Tivissa* de 1929. Hi llegim:

Del Capbreu de 1660 extraiem les següents notes, les quals reflecten, en part, allò que era nostra vila en aquells temps [...] Tivissa tenia un joc de pilota o trinet al carrer de l'Era, en el solar que avui ocupa la part nova de casa Burata. Prestà servei fins al final del segle xix.⁴

En un altre article de 1930 d'aquesta mateixa revista es torna a donar notícia d'un trinet:

Han transcorregut amb un temps magnífic els tres dies de fires, 28, 29 i 30 d'octubre. Fou molta l'animació que hi donà la nombrosa aflluència de forasters i firaires. [...] D'esbarjos hom no es pogué queixar, ja que n'hi hagueren per tots els gustos: balls al Trinet Vell (Corralet); a la sala del Casino; a la Societat Obrera i a la sala del Teatre Pitarra la primera nit; audicions de sardanes tots els migdies al carrer Ample; sessions de cinemotògraf al Patronat i dues vetllades de funcions teatrals, per companyia forastera, al Teatre Pitarra.⁵

Riba-roja d'Ebre és el segon poble on trobem referències més antigues de l'existència d'un trinet. La informació la proporciona Dolors Cabré (1985: 186) que el documenta al segle xviii, i es "trobaria prop del carrer del Forn". A banda, en parlar dels jocs d'adults, confirma que a finals del xix al poble "hi havia [amb el Joc de la Bola] tres cafès tavernes: el del Trinet, al carrer de Flix, a ca Mònica; el del Metxut, al carrer del Mestre Cabané, i el de Micolau, prop del cinema del Morero".

La informació de les altres poblacions de la comarca on hem localitzat trinquets se situa a cavall de segle xix i xx. Així ho fa suposar, per exemple, la nota que trobem a la revista *Tivissa* referida a la Festa Major de Ginestar, per Sant Martí, i que ens parla d'un antic trinet:

[...] s'hi celebraren ballades de coques a la plaça, per les nits i còssos d'animals i pedestres al passeig de Sant Isidre, que són els actes que més relleu aconseguen de color popular. Tarda i vespre s'organitzaren dos grans balls

de societat a la sala del nou Sindicat, que es veié moltíssim concorreguda i al vell local del Trinquet.⁶

Rosend Escolà (2004) dóna testimoni que antigament, el Divendres Sant, a la Palma d'Ebre "hi havia grups d'armats joves que, en estones de lleure, jugaven amb les mans i una pilota petita pel llarg carrer del raval de la Torre seguint les normes del joc. Altres tiraven la piloteta a la paret de cal Mateu Escolà, com es fa al País Basc".

Quant a la Torre de l'Espanyol unes fotografies de l'arxiu fotogràfic de Josep Lluís Rocamora confirmen l'existència, als anys vint, d'un frontó al carrer de Cervantes.

Acabem aquest repàs comarcal a Móra d'Ebre, on la toponímia urbana, com en el cas d'Ascó, ha conservat el nom de trinquet en un carrer. Sobre aquest tenim una interessant referència recollida a la revista *La Riuada*:

El carrer del Trinquet [...] a la casa amb el número 1 AC es jugava a pilota, a l'interior no en queden restes, però sí que parlant amb alguna persona de Móra ens han pogut descriure el lloc. Entrant pel carrer del Trinquet trobàvem una zona enjardinada, uns metres més avant, el bar, on es servien les begudes típiques del moment; un cop creuat el bar hi havia la zona de joc a la pilota, a la que s'accedia baixant unes escales. Davant de la paret del trinquet, unes grades de terra, des de les quals es podia gaudir del joc. La paret del trinquet sembla que donava al carrer de la Palla.

A la primera del segle xx hi havia molta afició a jugar al trinquet a la vila. Eren molts els campionats que hi tenien lloc. Els partits no solament eren entre els veïns de Móra sinó que també en tenien lloc amb jugadors de fora vila. El joc de la pilota solia portar emparellat un altre joc: el de les apostes, que sens dubte aquí també en deuria d'haver, encara que no n'hem trobat testimonis. El local va funcionar fins a la darrereria dels anys vint.⁷

I encara una darrera dada. A *El Llamp* de Gandesa de data 31 d'agost de 1932, a les notes que apareixen al programa general de les Festes Majors de la capital de la Terra Alta dedicades a la Mare de Déu de la Fontcalda, hi llegim: "Durant tots els dies es celebraran formidables partits de pala i mà al Trinquet" (p. 2). Aquesta informació és força reveladora de la importància que encara aleshores tenia el joc, i confirma realment els comentaris i les opinions de diverses persones que hem entrevistat que donen fe de l'interès que aquest suscitava en els nostres pobles abans de la guerra civil.

ELS TRINQUETS O JOCS DE PILOTA A ASCÓ

Atès que Ascó és pobre en arxius i documentació —els estralls de la guerra civil van tenir bona cura de fer-ho desaparèixer tot— hem de centrar la cerca a través de la toponímia urbana, de les restes de construccions que queden en peu i de les fonts orals com a mètode d'investigació. A Ascó conservem el carrer del Trinquet (fig. 1) —com a la veïna Fatarella tenen la plaça del Frontó—, i afortunadament encara podem seguir la pista de quatre trinquets a través de les restes que es conserven: el de ca Pere Sans, el de ca Jordà i el de

Fig. 1. Placa del carrer del Trinquet d'Ascó, situat al capdamunt del carrer dels Clots (2011)

ca l'Escolà o Saló Mari dins el nucli urbà, i el del Mas del Conde a la partida de les Aixalelles.

El carrer del Trinquet i el trinquet de ca Pere Sans

Carmel Biarnés a *Els moriscos a Catalunya*, ens descriu l'entramat urbà d'Ascó cap al 1610, quan es dugué a terme l'expulsió dels moriscos. El dibuix que ens fa és d'un poble emmurallat, si més no ben recollit i protegit per la cinglera de davall la riba i, en la zona que ens ocupa, per les altes parets de cal Forti i propietats adjuntes fins a arribar a ca Pere Sans. La vila closa tindria un accés per aquesta darrera casa —per l'actual perxe— i un altre tot just per on des de la Placeta avui s'inicia el carrer del Riu. Per tant, aleshores, el carrer del Trinquet encara no existia.

Jordi Ferrús, a l'article "Dels carrers, places, baixades i carrerons del nostre poble i dels noms que tenen, porten i los hi han ficat", basant-se en una llista recollida per Emili Morera, assenyala que no és fins a principis de segle xx que trobem el nom del carrer del Trinquet dins el nomenclàtor urbanístic d'Ascó.

Entre la informació de Carmel i la de Jordi trobem encara una llista de carrers de l'any 1771 on tampoc apareix aquest carrer. El fet que no aparegui fins a principis del 1900 depèn, exclusivament, del desenvolupament urbanístic del poble; i que s'opti per donar el nom de carrer del Trinquet no ve sinó a refermar la idea que el joc es practicava a la població des de molt temps enrere i que, òbviament, tenia una importància i una valoració social molt important.

El nom del carrer és obvi que prové del fet que donava a un trinquet, però, contràriament al que algú pot pensar avui —que ve del trinquet situat al carrer

del Riu núm. 6 propietat de Joan A. Jordà—, el nom ve d'un joc de pilota més antic que hauria estat propietat de ca Pere Sans i que es trobava adjunt al perxe, al lloc que antigament es coneixia per *corral llarg*—davant de l'Hospital. Malena Serra, la casa de la qual ocupava aquell espai m'ho va confirmar:

A casa nostra era lo trinet més vell de tot lo poble. Era de Pere Sans. Entra-ven per dalt, per ca Pere Sans. A la paret allí on pegava la pilota, encara tenim unes lloses, totes de pedra, de metro, de quadro. Les lloses de pedra i el sol de terra. (Jo no hi he vist jugar però...) son pare de l'oncle Pere del Cadirer ens ho explicava perquè hi anava a jugar molt.⁸

Si hem de jutjar per aquest comentari al trinet de ca Pere Sans ja s'hi jugava, almenys, a finals de segle XIX. D'altra banda, consultant el mapa que apareix a la *Guia d'Ascó* es constata la forma evident que tenia el trinet, allargassat i seguint paral·lel al carrer de l'Hospital.

El trinet de ca Jordà

Si bé de l'anterior espai de joc no en queda pràcticament res, no succeeix el mateix amb el trinet propietat de Joan A. Jordà Anguera, fill d'Antonio Jordà de cal Roig i d'Adela Anguera de cal Forti, situat al carrer del Riu núm. 6 i del qual, gràcies a l'amabilitat de Joan A., he pogut documentar fotogràficament l'espai de joc tradicional, autèntic tresor per poder interpretar la importància i el paper social que desenvolupaven aquest tipus de pistes en el si de la població (fig. 2).

Fig. 2. Paret exterior del trinet de ca Jordà. Fixem-nos en la considerable llargada i alçària (2003)

Aquest trinquet, del qual algú creu també erròniament que pertanyia al Sindicat, fou construït a principis dels anys vint per l'oncle Joan del Roig, que era l'amo de la casa i del solar. Era paleta i el va fer amb els seus fills. Segons afirma Jordà, bona part de la pedra de la paret la van baixar del castell.

S'hi accedia pel mateix carrer del Riu, baixant unes escales que anaven a parar al mateix peu de pista. Té una amplada de 6 m i una llargada total d'uns 25 m trencada per un petit magatzem transversal aixecat posteriorment, cap als anys quaranta, un cop s'havia deixat d'emprar el trinquet, i que divideix avui, doncs, la pista en dos espais.

Tot just on s'iniciava la pista hi havia, a mode de graderia, unes altres escales on s'hi asseia la gent per veure les partides. Des dels peus d'aquesta grada arranca la pista que, curiosament, diferencia dos sòls: els primers 4 m són coberts amb rajoles fetes a mà, possiblement de la bòbila del poble, de 23 per 23 centímetres. A continuació, trobem unes grans lloses de pedra, molt ben treballades i llises que ocupen un espai longitudinal de 4,20 m. A partir d'aquí es torna a recuperar el sòl anterior, de rajoles. L'única explicació a aquest canvi del terra el trobem en la possibilitat que marqués l'espai que hauria d'ocupar algun dels jugadors a l'inici de la partida o la zona on havia d'anar a caure la pilota després del servei (fig. 3)

Fig. 3. Interior del trinquet de ca Jordà. Cal destacar el paviment de pedres grans, planes, ben treballades a primer terme —zona de sac—, i a continuació enrajolat. La construcció que hi ha al mig de la pista és, evidentment, posterior (2003)

L'espectacular paret esquerra —sobretot vista des de l'exterior, des del solar adjunt a l'actual Casal d'Avis Sant Miquel— té, en tota la seva extensió, una alçària superior als vuit metres i un gruix de més de mig metre (vegeu fig. 2). Bona part encara es manté enguixada i, en algun indret, s'hi descobreix a una altura d'1,5 m la línia horitzontal que separava la zona d'errada de la zona bona de colpeix.

La pista, al llarg aproximadament dels primers 15 metres, està encaixonada per aquesta paret i la de la dreta, que correspon a l'edifici del Sindicat —aquest edifici fou construït amb el treball voluntari de molts asconencs, també a principis de segle passat, d'aquí que encara avui destaquin alguns elements i guarniments de caire modernista. Aquest encaixonament permetia, segons Jordà, col·locar una mena de xarxa entre ambdues parets que cobria la pista i evitava que la pilota sortís.

Malauradament el frontis o paret frontal on s'havia de fer rebotar la pilota va caure a la dècada dels setanta. Si encara es conservés es veuria, com a curiositat, que els angles de les parets laterals amb el frontis no eren rectes, sinó que per fer més difícil el joc les dues cantonades de la paret frontal estaven arrodonides de manera que quan tocava allí la pilota es desviava la trajectòria, tot donant més vivacitat al joc. Aquest element, que rep el nom de *flare* perquè recorda la imatge d'aquests religiosos vistos d'esquena, és característic dels trinquets de les Terres de l'Ebre.

Malgrat tot, el conjunt és molt curiós i traspua la fragància romàntica de la memòria d'ahir, d'aquells encontres casuals entre els veïns i d'aquelles converses que, entre partida i partida, es devien establir entre els curiosos i els espectadors. En aquest sentit ve al cas recuperar unes paraules de Sebastià Juan Arbó referint-se a Amposta:

Los partits de trinquet eren el tema de conversa durant tota la setmana. Aquí el trinquet cau en ruïnes. Sembla estrany com passen les aficions [...]. Es jugava en diumenge els partits que es feien contra gent de fora i la gent omplia el trinquet [...] l'afició al joc de pilota era aleshores general; era, fora dels bous, la diversió principal del poble, la que apassionava a tothom.⁹

Jordà encara conserva, d'aleshores, la pala de fusta que podem veure a la fig. 4. Té una llargada de 48 cm per 16 cm d'amplada màxima i 2 cm de gruix. Els 15,5 cm de la part ampla, superior, estan folrats de pell ben enganxada a la fusta i amb una mena de tatxes als costats. Per la seva antiguitat i utilització concreta fa que, localment, resulti una peça d'una vàlua etnogràfica notable. La seva localització referma, com deia abans, la idea de l'arrelament del joc de trinquet a Ascó. Tanmateix a Ascó no va ser pràctica habitual jugar amb pales tal com assenyalen tots els entrevistats que van practicar el joc o el van veure jugar.

Mariano Vallès, que va jugar en aquest trinquet durant molts anys, explica que:

Fig. 4. Pala de fusta emprada en el joc de trinquet, propietat de Joan A. Jordà (2003)

[...] el més habitual era jugar a mà que no pas a pala. El normal era jugar mano a mano [un contra un altre], i també dos a dos. A vegades també es jugava un contra dos [però no era habitual]. Tres contra tres no era gens normal. Es jugava a 20 tantos. S'hi anava a jugar els diumenges al matí, que sempre estava ple. Jugaven molt bé l'oncle Calores i Josep de Clara i també, de tant en tant, passava algú de la Torre i de Vinebre que jugaven també molt bé.¹⁰

Aquests comentaris contextualitzen perfectament l'ús social del joc al poble. Fixem-nos que era distracció exclusivament d'homes, tant quant a la pràctica del joc com a l'expectació que generava —rarament, em diuen els entrevistats, hi anava alguna dona a veure com jugaven. Refermant la crònica que hem vist de Juan Arbó, el trinquet era lloc de trobada, particularment els diumenges, i fins i tot atreia els interessos de gent de fora vila —de Vinebre i la Torre de l'Espanyol, on, recordem, hi havia un trinquet a principis del segle passat.

Tot i tractar-se d'un trinquet particular, cap dels entrevistats tampoc no recorda que es pagués en concepte d'entrada o d'ús de l'espai. Podríem parlar, doncs, en aquests moments, de mentalitat altruista del propietari? O, anant més lluny encara, essent conscient del rol ludicosocial que el joc comportava, el trinquet s'oferia com a alternativa a la conversa de pedrís o de taverna? Tampoc no hem d'oblidar la proximitat que aquest espai tenia amb el Sindicat i, per tant, possiblement, també complementés l'oferta lúdica dels asconencs fins a principis dels anys trenta, abans de la guerra civil, en què es va tancar.

El trinet de ca l'Escolà o del Saló Mari

El "frontón" de ca l'Escolà es va construir l'any 1947 (fig. 5). Havien passat vuit anys després del conflicte armat i probablement durant aquest espai de temps s'havia deixat de jugar al trinet a dins al poble —un cas diferent serà, com veurem, el de cal Conde, a la partida de les Aixalelles.

Josep Ferrús¹¹ comenta que es va decidir: "[...] fer el frontón aprofitant la paret esquerra de la pista de ball de ca l'Escolà. En aquell temps era el lloc de distracció que hi havia: pista de ball, cine, cafè... i al fer el frontón, doncs, la gent venia a passar l'estona, a jugar, sobretot els diumenges al matí."

Era un frontó al descobert, situat al costat dret de la sala de ball, paral·lel al carrer de Colomer (fig. 6, 7 i 8). En Josep continua explicant:

No podem dir que fos un trinet perquè no tenia les mides i l'estructura d'aquest tipus de pista. A la paret esquerra hi tenia unes finestres que donaven llum a la sala de ball. Al darrere dels jugadors hi havia unes escalinates perquè s'asseguessin els espectadors. Tindria uns 5 m d'ample per 20 m de llargada —comptant les escales faria entre 25 i 30 m de llarg—, amb el terra encimentat.

El joc era molt senzill. Sempre es va jugar a mà. Mano a mano [un contra un altre], o bé a parelles [dos contra dos]. Qui sacava tirava la pilota contra la paret. Tenia que anar per damunt d'una xapa de llauna de 20 cm d'ample que estava posada horitzontalment a una alçada de 90 a 100 cm. El jugador contrari havia de tornar la pilota. Així fins que un dels dos s'equivoqués.

Fig. 5. Aspecte que presenta avui l'espai que ocupava el trinet del Saló Mari, adossat a l'edifici de l'antic cinema; la imatge permet fer-nos a la idea de la llargada de la pista (2006)

Fig. 6. Imatge central de la paret del frontó. Tant el terra com les parets laterals i el frontis estaven cimentats (2006)

Fig. 7. Detall del frontis, amb un tros de la planxa de ferro que senyalava l'alçària per damunt la qual havia d'anar la pilota. Fixem-nos que els dos laterals estan arrodonits, amb la característica forma de frare, que dificultava saber cap on aniria la pilota en rebotar-hi (2006)

Fig. 8. Detall de la planxa de ferro (2006)

Hi havia molt bons jugadors: Antonio de la Lloba, Tomàs de Rita, Josep M. Ferrús del Barquero, lo vell de Mistiri... a aquest l'apreciàvem i respectàvem molt, perquè era molt gran i ens ensenyava a jugar. També en venia un de Vinebre que jugava molt bé.

Tant Mariano Vallès com Antonio Ribes¹² confirmen la informació anterior. Aquest últim, a més, assenyala: "[...] s'hi va jugar durant molts anys, i de valent que s'hi jugava! S'hi jugaven cèntims." En aquesta mateixa línia es manifesta Jesús Esteban:¹³

A ca l'Escolà ens apostàvem la consumició. Me'n recordo d'una vegada que vaig perdre i vaig haver de pagar tres botelles d'anís! En canvi, una altra vegada vaig jugar contra un que en sabia molt. Anàvem tot el rato junts: 25 a 25, 27 a 27, 28 a 28, 29 a 29 i, al final, vaig guanyar el punt. Vaig guanyar tres garrafes de vi i una menjada!

El trinet de l'Escolà estava molt bé. Els angles de la paret del fondo no eren rectes, estaven corbats, i això feia que fos més difícil saber la direcció de la pilota quan pegava allí.

Jugàvem a mà. Un contra un altre o dos a dos [si es juga així, el de davant es posa prop de la paret per a matar la pilota]. Per començar el joc tiràvem una moneda a l'aire. La partida sempre anava a trenta punts.

Jugava amb altra gent [a banda dels esmentats per Josep Ferrús, recorda:] Miquel de Roselda, Olegario del Boté, Miquel Biarnés del Voluntari, l'oncle Calores...

Tots els entrevistats coincideixen en el fet que rarament, a ca l'Escolà, es jugava amb pala ateses les dimensions del local. Tant el frontó com la pista de ball del Saló Mari es van tancar l'any 1971.

El trinquet del Mas del Conde

Ens trobem davant d'un exemple molt interessant de trinquet construït fora d'un nucli habitat. Es tracta d'una construcció feta al defora, a redós de la gran casa senyorial dels Conde de Vinebre,¹⁴ però situat a la partida de les Aixalelles dins el terme municipal d'Ascó, a la riba esquerra de l'Ebre, davant la Central Nuclear (fig. 9).

L'estat ruïnós actual que presenta aquest complex no impedeix assaborir l'excel·lència i fastuositat dels equipaments d'altres temps. De la construcció principal, de tres plantes, en descobrim encara motlures i formes d'inspiració modernista —possiblement s'edificà a principis de segle passat. A escassos metres de l'edifici veiem la superfície d'una pista de tennis encara en prou bon estat, malgrat l'abandonament, així com una enorme piscina.

El trinquet, descobert i amb la paret del frontis orientada al sud, aprofita la paret d'un masot de tres plantes que devia haver estat habitat pels masovers de la finca (fig. 10). La construcció es troba a escassos metres de la piscina i d'altres petites construccions que aparenten estables o tancats per al bestiar.

El frontis —que correspon, doncs, a la paret d'aquest mas—, fa 8,30 m d'ample i, tot i que es fa difícil de concretar, l'alçària és superior als 9 m en la part esquerra. La pendent d'aigües de la teulada fa que a la vessant dreta hi hagi un desnivell de, més o menys, 0,5 m; per tant, l'alçària d'aquest costat és superior als 8,5 m.

Pel que fa a la paret esquerra cal assenyalar que, després d'arrebossar-la, es va aprofitar el mur d'un tancat adjunt a aquesta casa. La llargada de la pista és de 22 m, i és la part més elevada que s'uneix formant angle recte a la casa dels masovers, de 8,5 m aproximadament, tot davallant progressivament fins a tenir una alçària mínima de 3,40 m.

Del frontis encara se n'identifica la línia horitzontal que marcava la zona de puntuació de la d'errada (fig. 11). Es tracta d'una línia pintada de groc, de 8,30 m de llarg i un gruix de 8,5 cm, situada a 83 cm del terra. Per tant, la zona prohibida d'impacte de pilota arriba fins als 91,5 cm d'alçària.

Al llarg de la paret lateral s'hi descobreixen tot un seguit de fletxes verticals, de color entre groc i roig, situades unes de les altres a una distància aproximada de dos metres. La primera que veiem i que es troba en millor estat està a 8 m del frontis i, al capdamunt de la fletxa, es veu perfectament el número 3. Uns sis metres i mig més enllà es veu el número set i s'intueixen dues fletxes més, sense número, situades a dos i quatre metres d'aquesta última, respectivament.

Tota la pista, que es delimita formant un rectangle entre la paret i el frontis, estava enrajolada amb peces fetes a mà, de 15 per 30 i un gruix d'uns 5 cm. La vam poder veure i fotografiar el 2003 en perfecte estat de conservació (fig. 12).

Fig. 9. Vista del complex del Mas del Conde de la Torre; situat al petit meandre de la central nuclear, al marge esquerre de l'Ebre. L'edifici més elevat correspon al mas dels senyors de la Torre i la construcció de l'esquerra és el mas dels masovers (2011)

Fig. 10. Edifici dels masovers; a l'esquerra, veiem la paret inclinada que s'aprofita d'un corral i que dona la llargada del trinet (2011)

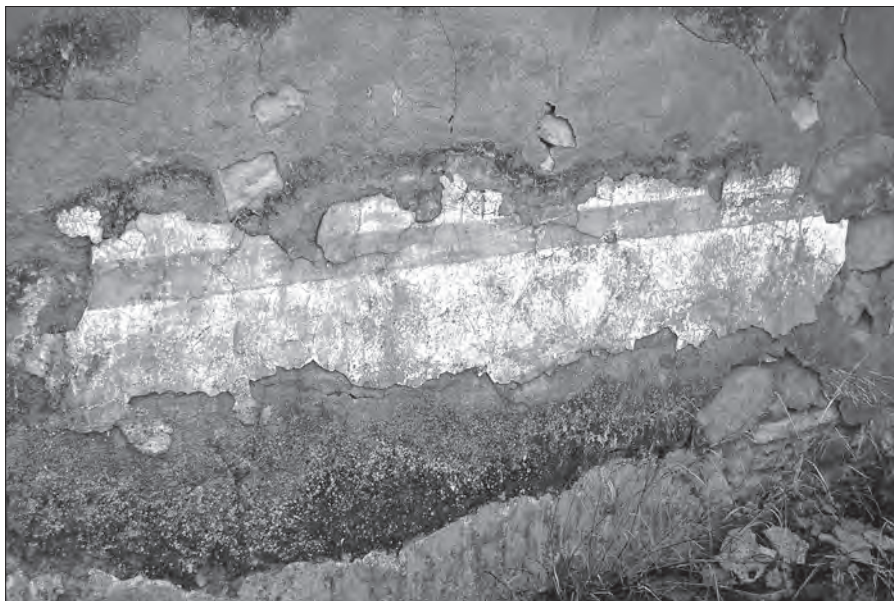

Fig. 11. Detall de la ratlla que separava la zona de puntuació. Encara avui es poden descobrir diverses ratlles pintades de color groc que indicaven les diferents zones de joc (2011)

Fig. 12. Detall del terra que, fins a principis del 2000 es trobava perfectament enrajolat. Avui el seu estat és lamentable, atès que s'han aixecat sense miraments totes les rajoles de la pista (2011)

Avui malauradament presenta un aspecte llastimós, amb totes les rajoles aixecades —sembla talment que algú hagués intentat endur-se-les.

El conjunt, ara silenciós i desolat, ens pot captivar si som capaços d'imaginar com serien, mig segle enrere, les tardes primaverals i estiuenques amb tot de gent trafegant pels voltants, arreglant els animals, o simplement deixant passar les hores a recer d'un pedrís veient jugar una partida de trinet.

Els petits fan... allò que veuen fer als grans

La presència ininterrompuda de trinquets a Ascó, des d'almenys finals de segle XIX fins al segon terç de segle passat (el de ca Pere Sans, de ca Jordà, de ca l'Escolà i aquest del Mas del Conde a les Aixalelles) deixen ben palès l'arrelament d'aquest joc a la nostra població i l'important paper de cohesió lúdica i social que va arribar a desenvolupar. Per tant, no podia ser d'altra manera que els nens i joves que no tenien accés als espais de joc busquessin llocs alternatius per poder practicar el joc de pilota. En aquest sentit, un bon testimoni és el que ens fa Antonio Ribes:

Haviem jugat molt a pilota mà! Haviem jugat allà al pla de Vallxiqué, a la paret de Serranet; al pla de l'església allí, entre ca l'Estanc i l'escalinata [no és la primera vegada que es fa referència a les altes parets de les esglésies, mancades de finestres, com a llocs ideals per desenvolupar alguns jocs]; al fossar vell; després baix al pla de l'estació a la paret de Gori... tip n'estic de jugar-hi, però amb una pilota de vent i a mà... però allò de dir amb aquelles pilotes dures no hi he jugat mai. A la paret de Gori hi jugava molt lo Maño d'Estisora, Jesús d'Estisora... este en sabia molt, era molt bon jugador.

Un altre testimoni que confirma aquests espais de joc dins l'entramat urbà, després de la guerra del 36, és el de Jesús Esteban:

Jo hi vaig jugar molt! Treballava a la Renfe, i quan no podíem anar a jugar a ca l'Escola ens posàvem allà, a la paret de Gori, a l'estació. Fèiem una línia amb guix o qualsevol altra cosa i pim-pam, pim-pam... Ah! Les pilotes ens les fèiem nosaltres, amb pell i les cosíem.

S'entén que alguns jocs practicats pels xiquets per les places i carrers del poble fossin tant motiu d'enrenou que obliguessin l'Ajuntament a regular l'activitat o prohibir-los, com es desprèn de les Ordenances Municipals de 1926:

Además de los juegos prohibidos por la ley, lo queda también toda clase de juegos en calles y plazas que por su naturaleza molesten al vecindario o transeunte.

CONCLUSIONS

En encetar aquest article comentava la necessitat de fer un esforç per recollir i donar nom a cada peça de l'esquelet que tenim disseminat per l'entramat urbà i pel desert del record. Les fonts orals de les persones entrevistades han estat fonamentals per ha donar sentit interpretatiu a aquests restes patrimonials que ens envolten. Moltes de les entrevistes es van fer el 2003 i algunes d'aquelles

persones ja no hi són entre nosaltres. Penso que dedica'ls-hi aquestes línies és el millor tribut que podem fer al seu record, amb el convenciment que la seva aportació no ha estat estèril i que gràcies a les hores que ens vam regalar compartint jocs en queden, almenys, les referències i les vivències d'un món lúdic que s'hagués perdut si no hagués estat per ells.

La meua ingenuïtat em fa confiar que algú, a qui li correspongui, entendrà la importància que té la recuperació d'aquest patrimoni arquitectònic per bastir i interpretar un altre patrimoni, el lúdic.

BIBLIOGRAFIA

ALANYÀ, Josep (2003): *Etnografia de la Terra Alta*. Consell Comarcal de la Terra Alta, Gandesa.

BIARNÉS, Carmel (1981): *Els moriscos a Catalunya. Apunts d'història d'Ascó. Documents inèdits*. Autor editor. Gràfiques Moncunill, Ascó.

BIARNÉS, Carmel (1983): *Guia d'Ascó*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona; col·lecció Els Llibres de la Medusa, 18.

BOLÓS, Jordi (2000): *La vida quotidiana a Catalunya en l'època medieval*. Edicions 62, Barcelona.

CABRÉ, Dolors (1974): *Riba-roja d'Ebre i el seu terme municipal: geografia, història, economia i onomàstica*. Llibreria Guardias, Tarragona.

COSTES, Antoni (1997): *Emborrapà!*. Ajuntament d'Amposta, Amposta.

COSTES, Antoni; LAVEGA, Pere (1998): "Els jocs populars tradicionals a la Lleida de l'edat mitjana", dins *Lleida: la ciutat medieval (segles XIV-XV)*. Pagès Editors, Lleida.

ESCOLA, Rossend (2004): *Setmana Santa a la Palma d'Ebre. Història i religió*. Autor editor. Gràfiques Moncunill, la Palma d'Ebre.

FERRÚS, Jordi (1986): "Dels carrers, places, baixades i carrerons del nostre poble i dels noms que tenen, porten i los hi han ficat", *Castrum de Ascho 1148*, núm. 12. Consell Local d'Ascó del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, juny-juliol 1986.

GARCIA, Albert i altres (2009): *Jocs, triquets i jugadors. Barcelona 1700*. Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

JARDÍ, Domènec (2002): *A Tivissa canten missa...* Cossetània Edicions, Valls; col·lecció El Tinter, 32.

Los juegos ilícitos ante las leyes vigentes. La critica y la democracia (1912): Imprenta de los Hijos de Gómez Fuentenebro, Madrid.

MANSON, Michel (2001): *Jouets de toujours de l'Antiquité à la Révolution*. Librairie Arthème Fayard, París.

MÉNDEZ, Cristóbal (1998): *Libro del ejercicio corporal y de sus provechos*. Biblioteca Nacional de Madrid, Madrid

MOREIRA, Joan (1979): *Del folklore tortosí. Costums, ballets, pregàries, parèmies, jocs i cançons del camp i de la ciutat de Tortosa*. Cooperativa Gràfica Dertosense, Tortosa.

Ordenanzas Municipales de la Villa de Ascó (1926): Comisión Municipal de Ascó. Succ. de Torres i Virgili, Tarragona.

STELLA, Jacques (1990): *Juegos y pasatiempos de la infancia*. Ed. José J. de Olañeta, Mallorca.

VAL, Paula (2008): "El deporte en las etimologías de Isidoro de Sevilla", dins *Actualidad en el deporte: investigación y aplicación*. Ankulegi Antropologia Elkartea, San Sebastián, p. 260.

NOTES

1. *Los juegos ilícitos ante las leyes vigentes. La crítica y la democracia* (p. 75-76).
2. En relació amb l'expansió dels jocs a través de les auques i altres fulls d'imatgeria podeu consultar Biel Pubill: "Posem l'art en joc? Propostes per treballar els jocs populars i tradicionals a partir de la pintura i el gravat" (p. 51-57), dins a *Comunicació Educativa. Revista d'Ensenyament de les Comarques Meridionals de Catalunya*, núm. 23, any XIX, URV, Tarragona, maig 2010.
3. *Los juegos ilícitos ante las leyes vigentes. La crítica y la democracia* (p. 125-126).
4. F. Màrius Bru (p. 5), a revista *Tivissa*, 20 de desembre de 1929.
5. "Les fires" (p. 13), a revista *Tivissa*, 20 de novembre de 1930.
6. "La Festa Major de Ginestar" (p. 15), a revista *Tivissa*, 20 de novembre de 1929.
7. *La Riuada. Revista d'Informació Cultural*, 2a època, núm. 28. Móra d'Ebre, desembre 2006 (p. 61).
8. Entrevista feta el 21 de maig de 2002 a Malena Serra Serra —Malena de Roc—, nascuda a Ascó el 1921.
9. Text de Sebastià Juan Arbó recollit per A. Costes a *Emborrapà!*.
10. Entrevista feta l'11 de març de 2003 a Mariano Vallès Biarnés, nascut a Ascó el 1911.
11. Entrevista feta el 13 març de 2003 a Josep Ferrús Vallès, nascut a Ascó el 1933.
12. Entrevista feta el 21 de maig de 2002 a Antonio Ribes Ferrer, nascut a Ascó el 1921.
13. Entrevista feta el 13 de març de 2003 a Jesús Esteban Catalán, nascut a Puebla de Híjar el 1922.
14. Al mapa planimètric del terme municipal d'Ascó de l'Institut Geogràfic y Estadístico de 1914 ja apareix la casa de Conde de la Torre amb dues construccions com les actuals (disponible al web: cartotecadigital.icc.cat).